

Greinar.

Dr. Helgi Pjeturss.

Greinar.

Formáli.

Í greinum þeim, sem hér fara á eftir, er eins og í ýmsu, sem komið hefir eftir mig í »Lögrjettu« og annars staðar, leitast við að studla svolitíð að því, að vekja íslenzka hugsun og glæða íslenzka athugun. Eins og Baldvin Einarsson, Tómas Sæmundsson, Jónas Hallgrímsson, Jón Sigurðsson og ýmsir fleiri góðir Íslendingar, held eg að ráðvandlega samdar ritgerðir geti komið að miklu gagni og séu jafnvel nauðsynlegar, eins og enn stendur á. Í hverri grein leitast eg við að koma að einhverri nýrri hugsun eða athugun; stundum er þetta smávægilegt, en sumt mun síðar reynast ekki eins smávægilegt og ýmsum kann að finnast fyrst um sinn.

Þó að eg hafi við og við verið að reka mig á, að mér hættir við að ætla ýmsum lesendum meiri dómgreind en Guð og uppeldið hafa gefið þeim, þá varð eg samt dálítið forvíða, þegar eg komst að því, að menn hafa haldið að ritháttur sá, sem eg hefi á ýmsum greinum mínum, standi í sambandi við einhverja óstöðvun í hugsun. Eg hefi valið þá ritandi sem eg á við, meðfram af því, að eg hygg hana vel fallna til að ýta svolitíð við lesandanum sem hættir of oft við að taka ekki eftir hvað hann er að lesa. Menn átta sig betur á rithætti mínum, ef eg nefni sum þau rit, sem eg helzt hefi reynt að læra af. Njáls sögu verð eg þar að nefna fyrst, og hygg eg að varla hafi lengra orðið komist í málsnild en þar er sumstaðar. Enginn lærir að rita vel, sem ekki leggur kapp á að lesa aftur og aftur beztu rit og beztu staði í beztu ritum. En vandinn er, að maðurinn

verður sjálfur að geta fundið hvað bezt er; það er ekki nóg að aðrir segi honum það. Latína er það mál, sem eg met mest næst íslenzkunni, og þykir mér þar enginn orðsnjallari en Petronius Arbitr. Ekki hygg eg að eins vel megi læra að rita af nýju málunum eins og fornmalunum; en íslenzka er eins og kunnugt er fornmal. Í nýju málunum, eins og ítölsku, frönsku, ensku, þýzku og dönsku, er svo mikið af miðalda myglu, að það leynir sér ekki, og hefir nokkur áhrif á hugsun þess, sem ritar, hvað mikill snillingur sem hann er. Jafnvel Nietzsche, sem bezt hefir skilið og ritað það, sem að mörgu leyti er bezt af nýju málunum, hneykslar mig stundum eins og t. a. þegar hann skrifar »wohlgerathener«. Slíkar hugleiðingar eru ekki eins þýðingarlitlar og mörgum mun virðast. Þær geta orðið til þess að menn læri betur að meta íslenzkuna. Virtum vér Íslendingar tungu vora og feðra vorra að maklegleikum, þá mundum vér leggja kapp á að hjálpa Norðmönnum fram úr þeim vandræðum, sem nú horfir til í þessu mikla framfaralandi, þar sem danskan, er varla getur talist norrænt mál nú orðið, á í höggi við hinar kúguðu, afskræmdu og örkuðluðu leifar forntungunnar þar í landi. Það sem Norðmenn nefna ríkismál er ill danska; það sem þeir nefna landsmál er enn þá verri danska með talsverðu af norrænuhraeringi saman við. Það stóðar ekki að Íslendingar hjálpi ekki Norðmönnum til að sigrast á þeim

misskilningi, að þetta landsmál þeirra sé norræna, eða geti nokkurn tíma orðið það sem norrænan var; og þegar sú heimská er unnin, mun líka hverfa sú fyrirlitning á íslenskri tungu, sem nú á sér stað í Noregi, Ísland-ingum og sjálfum Norðmönnum til mikils óhagnaðar. Þetta, sem nú var drepit á, er svo ríkt í huga mínum, að eg kemst ekki hjá að minnst á það, og verður líklega ekki í síðasta sinni.

I.

Skemtilegt getur verið uppi við jökla á Íslandi stundum, eins og t. a. m. í Nauthaganum, sem svo er nefndur; skemtilegt getur líka verið uppi á jöklunum, þó að eg kunní nú minna af því að segja ennþá. En komið hefi eg þó upp á Tindfjalla-jökul, og furðað mig á því, sem eg sá þar, og engir virðast hafa vitað um, baulusteínshnúk miklum, nýlegum eldgígum og hrafninnuhrygg, háum og bröttum, sem háskasamlegt er að klungrast utan í sumstaðar. Og svo er útsýnið yfir í Eyjafjallajökul og landið undir. Þar verður mér nú orðfall. En mikið var þeim í hug, sem nefndu Þórsmörk og Godaland, eða Jónasi, þegar hann orti Gunnars-hólma, eins og eg sá bezt seinna um sumarið, neðan af völlumum þar nálægt. Er það fögrum draumi líkast að horfa uppstíur í góðu veðri, og tign landsins og ljómi sögu Gunnars og Njáls samboðin.

En í Nauthaganum, uppi við Arnarfellsjökul, hefi eg séð hesta fljótasta að fylla sig. Þessi furðanlega gróður-sæld í Nauthaganum kemur eigi að eins af jarðhita sem þar er, og jökulleðjunni, heldur hjálpar líka til birtan úr jöklinum.

Allir hafa tekið eftir því, að tún í Reykjavík spretta fyr en upp til sveita, og liggja þar til ýmsar orsakir, sem allir sjá. En ekki er langt síðan eg tók eftir því, að birtan af húsunum mun eiga drjúgan þátt í að fyr grær, hefir mér jafnvel virzt mega sjá mun á gróðri eftir því hvað húsin, að túnunum og í, eru ljós á lit. Og það hefi eg séð, að aukist hefir til muna grasvöxtur kríngum hvítt tjald, sem stóð nokkrar vikur í náttuga. Mér þykir ekki ólíklegt, að athuganir eins og þessar gætu einhvern tíma komið að notum, og eins sólarhitinn mikli, sem getur verið undir Eyjafjöllum. Mætti rækta þar ýmislegt, sem ekki getur þrífist annarsstaðar á Íslandi.

Eins og margir sjá, er ótrúlega mikið undir því komið, að mönnum fari fram í að rækta landið, og sú framför verður ekki svo um munar, ef menn læra ekki að hugsa meira og betur í þeim efnum en verið hefir. En af jurtafæðu verða menn þolnari og miklu síður drykkfeldir, og væri reynandi fyrir drykkjumenn, sem vilja venja sig af, að gerast »grasbitir« um tíma, og líka fyrir þá, sem »gígt«veikir eru. Það má eta brauð (úr ósviknu mjöli helzt), grauta og kartöflur. En nóg viðbit verður að hafa og gott.

Helgi Pjeturss

Greinar.

Þó að erfitt sé að finna nýjan sannleika, þá er samt einn þá erfiðara að koma öðrum í skilning um að nýr sannleikur sé fundinn.

Lamarck.

II.

Það er rúmt ár síðan það bar fyrir mig, sem eg ætla nú að segja frá. Eg var lengi að hugsa um hvort eg ætti að kalla þessa grein ofsjónir, vitranir eða einungis athuganir; niðurstaðan varð loksins sú sem hér má sjá; eg skrifa hvort sem er einkum fyrir þá, sem eru komnir svo langt í hinn vandkerðu list að lesa, að þeir fara fremur eftir því, hver það er sem skrifar, heldur en hinu hvað hann nefnir rit sitt.

Eg ætla að reyna að vera sem stutturastur, og sleppi því ýmsu, sem þó gæti orðið til skilningsauka, og eg ef til vill mun skýra frá seinna. Að eg hef dregið svona lengi að skýra frá þessu og fjölda mörgu öðru sem er líks edlis, kemur mest af því, að eg veit að margir munu misskilja það. Og mér er svo illa við misskilning og skilningsleysi, í sjálfum mér og öðrum. Það var í maí 1911; eg sat uppi á herbergi mínu, síðari hluta dags, og var að hugsa. Eg hugsaði þá dagana af meira krafti en nokkru sinni á æfi minni fyr eða síðar; þegar eg fór að geta sofð, eða réttara sagt, þegar eg hafði um tíma getað sofð vel, eftir langvint svefnleysi, sem loks haustið 1910 hafði leitt til þess að eg varð ruglaður um tíma, kom svo mikið flug á hugsanir mínar, að það mætti líkja því við þegar straumur ryður úr sér stíflu og fossar fram; það sem eg las, skildi eg betur en nokkru sinni áður; liti eg á fjöllin hér í kring sá eg betur en áður; líkamlega hef eg aldrei orðið eins sterkur og þá, gat

lyft meiru og hlaupið lengra án þess að mæðast til muna. Það er nauðsynlegt að geta um þetta, til þess að ekki verði haldið að þessir fyrirburðir, sem hér er sagt frá, hafi stafað af veiklum eða glyju fyrir augum.

Vik eg nú aftur að, þar sem eg streitist við að sitja, eins og sagt er um Njál. Alt í einu sé eg, hvað á eg að kalla það, eins og dauft ljós sem tekur á sig mannsmynd, maðurinn var ekki nakinn heldur búinn líkt og griskir eða rómverskir fornmennt. »Vofan« eða hvað eg á að nefna það, hvarf fljótt aftur.

Næsta dag var eg um kvöldið staddur niðri í húsinu, og þá bar líkt fyrir mig, og var að mér komið að spyrja aðra sem inni í herberginu voru, hvort þeir hefðu ekkert séð.

Þinnþá undarlegra en þetta var það sem bar fyrir mig nokkrum dögum seinna. Það var komið fram undir hádegi, en eg lá í rúminu, var svo niðursokkinn í hugsanir, að eg hafði satt að segja gleymt að fara á fætur. Virðist manni nýtt ljós vera að skína yfir fortíð og nútíð mannkynsins, þá er mikið að hugsa. Eg þykist geta sagt með fullri vissu, að eg var vakandi, og var alls ekki að reyna að setja mér fyrir hugskotsjónir það sem eg sá, eða neitt líkt því. Það sem eg sá, í þetta skifti, var ekki ein »vofa« heldur heill hópur, mér virðist sem það mundi vera, eða réttara sagt, standa í sambandi við, vera eins og fjarmynd af hóp af vitringum. Alt í einu riðlast hópurinn og hrekkur frá, eins og þeir hefðu orðið varið við eitthvað þess edlis, að óhug hefði slegið á þá; en brátt færðist ró yfir þá aftur, og þeir virtust koma nær mér. Nú brá undarlega við, því að herra en vitringarnir, og eins og hún stæði uppi á hæð í morgunbjarna birtist kvenmaður. Þessi mynd virtist

Greinar.

III.

vera af forkunnar fríðri konu, var hún nakin og sneri að mér vinstri hlið og geislar stóðu af henni allri, svo sem fet út frá líkamanum. Eftir stuttu stund hvarf þessi sýn, en eg fór á fætur, undrandi mjög.

Skömmu síðar en nú var sagt frá, fletti eg upp ferðasögu Heines og varð fyrir mér þessi staður: (Cottasche Bibliothek d. Weltliteratur, Heine, 5. bd. bls. 91). »Margir miklir menn hafa þegar gengið á þessari jörð . . . og á heilögum stundum koma þeir oss fyrir hugskotsaugu í þokumynd«.

Heine er þarna auðsjáanlega að segja frá athugun, sem hann hefir gert, þó honum væri það ekki fulljóst, og þokumyndirnar sem Heine þykist sjá, eru víst sama sem andatrúarmenn nefna anda.

Einnig Goethe virðist hafa athugað ýmislegt líks eðlis og sagt er frá í grein þessari; sjá kaflann þar sem andi jarðarinnar birtist Fást; »Flammen bildung« nefnir Fást andann og er óefað mikið af skáldskap og auðvitað af beztu tegund í því sem þar er sagt, en þó hefir það líklega verið vitrun, sem Goethe yrkir út af. Því að ef menn skildu athuganir eins og þessar sem eg hefi stuttlega sagt frá, þá mundu menn vita hvað er sannleikur í því sem nefnt hefir verjð vitranir; og hefir þar nú auðvitað verið margt saman við.

Í fornritum vorum er sumstaðar sagt að menn hafi dreymt líkar myndir og Heine sá, og er annars mjög víða getið um vitranir, og væri mikil framför í skynsemd að vita betur en nú hvernig á þeim stendur.

Helgi Pjeturss.

Þetta sem hér fer á eftir er brot úr ritgerð um Gretti Ásmundarson.

1.

Grettir á einn þátt ættar sinnar að rekja til Hrafnistumanna, eins og Egill og Gunnar. Hann er skáld gott en þó enn þá meiri orðsnillingur á óbundið mál, líkt og Gunnar, sem ekki mun hafa ort, eða lítið, en varla getur hjá því farið að eitthvað af málblæ Gunnars geri nokkuð af ljómanum á Njálu, eins og málblæ Grettis mun nokkuð vera að finna á sögu hans. Gretti svipar líka dálítið til Gunnars um góðmensku og göfuglyndi, og hann getur eftir atvikum varla kallast grimmur eða drápgjarn. Grimdarsögurnar frá barnsárum Grettis má ekki mis-skilja. Afarmenni eru stundum undarlega ólík sjálfum sér á uppvaxtarárunum, meðan aðrir hafa vit fyrir þeim, og er annars víða á þetta vikið í Íslendingasögum. Einnig er vert að hugleiða hér það sem sagt er af Nikomedes og Cæsar.

Afl þeirra Gunnars og Grettis virðast sögurnar leggja nokkuð að jöfnu, eins og Páll Melsted söguritari benti mér einusinni á. En þó þykir mér ekki ólíklegt, að Gunnar muni hafa verið öllu sterkari, að minsta kosti þangað til á síðari árum Gunnars, þegar mótlætið virðist hafa unnið nokkurn bug, jafnvel á hans stáltaugum. En sjallalofitið og jökla hefir ef til vill bætt Gretti svoltið.

Ólánsسامur var Grettir, að lifa ekki á 10. öld, eða öllu heldur, að þessi illu umskifti skyldu verða, sem að nokkru leyti eru kunn, en lítið virðist hafa verið reynt til að skilja. Varla nokkurn af sínum afbrigðismönnum hafa Íslendingar jafn illa leikið og Gretti, og þó að það þjóðareinkenni,

sem finna má um flest lönd, að nið-
ast á sínum beztu mönnum, eða að
minsta kosti að ganga of oft í lið með
óvinum þeirra og sínum, hafi mjög
látið á sér bera á Íslandi, þá kveður
þó mest að þessu úr því kemur fram
yfir árið 1000.

2.

Gaman hefir Gretti þótt að lifa
stundum, og ekki slzt þegar þessi
Herakles Norðurlanda hafði getað
svalað þrá sinni til að reyna jötunast
sitt, þó að ekki væri nema á því að
hefja eitthvert bjargið, sem tveir og
þrír og fleiri hefðu orðið að ganga
frá. En ómerkilegt og ógöfugmann-
legt var það flest, sem hann fekk að
reyna sig á, þessi margra maki, hjá
því sem vert hefði verið. Og hvíllk
kraftaverk Grettir hefði getað unnið,
hafi frændi hans, Ólafur konungur
digri, gert kraftaverk. Ólafur Haralds-
son mun hafa verið ekki alveg ólíkur
Gretti frænda sínum á vaxtarlag og
jafnvel fleira, þó að miklu væri hann
minni maður og verri, hvar sem á
hann er litið. Það virðist hafa verið
dálítið líkt með Ólaf og Gretti, eins
og Harald hárfagra og Þórólf Kveld-
úlfsson, sem var eins og Harald grun-
aði, ennþá meiri maður en hann og
betur fallinn til að vera konungur
yfir Noregi.

Grettir hefir verið svo frábær á
vöxt, að hann æsti undireins öfund
annara gegn sér, líkt og Gunnar. Og
mikið af þessu ógæfufali við Grettis
framan af, virðist spröttið meðfram af
öfund og löngun til að segja honum
eitthvað óþægilegt. En ógæfa Grettis
átti raunar langmest rót sína í heimsku
samúðar hans. En svo var straumur
lífsgleðinnar sterkur í þessum god-
vöxnu limum og í þessu ótrúlega víða
brjósti, að ólánið fær ekki haggad ró
hans fyrst framan af, og hann er
jafnglaður að sjá, þó að alt kæmi »senn
að svinnum«, útleigdardómur og dauða-
fregn Atla.

Þessi líkami var svo vel gerður að
hann kunnir varla að mæðast á sundi
eða hlaupum; þessum manni gat varla
orðið kalt; kvef og sóttir þekti hann
ekki af eigin reynd; orkan var marg-
föld við meðalmannsorku. Engum
sem hefir lært af hinum mikla spek-
ing Lamarck, og öðrum sem hafa leik-
ið þá furðulegu andlegu afraun að
sjá að líftegundirnar umskapast, getur
dulist, að í Gretti er ný tegund að
reyna að skapast, tegund sem mætti
sjálfsgagt velja eitthvert snjallara heiti
en orðið sem Goethe hefir tilbúið
henni »Übermensch«. Hefir Nietzsche,
hinn mjög svo misskildi, gert þessa
hugmynd heimsfræga og hugsað og
skrifað margt merkilegt og stórvitur-
legt í þær áttir, en sumt þó að mér
virðist mjög af misskilningi og ónógri
þekkingu. Og mun það mega segja
um alla oss, því að efnið er vanda-
samt.

Eitt af því sem mannkynið er að
stríða við, því alt of ómeðvitað því mið-
ur, er að stækka lungun og auka blóð-
hitann. Takist það þá eru sóttir úr
sögunni flestar. Það er þetta sem
hefir tekist með Gretti. Hann er svo
ókulvís að hann er berhöfðaður hvernig
sem viðrar, og það er vegna síns mikla
blóðhita og eigi einungis vegna krafta
sinna, sem hann treystir sér svo vel, að
hann kveðst ekki munu á sundi drukna.
Og líkt hefir verið um Gunnar. Það
er ekki einungis af því að Gunnar er
svo sterkur, heldur af því að lungun
í honum eru svo óvanalega stór og
góð, sem hann getur hlaupið svo, að
meir virðist í ætt við flug en hlaup
vanalegra manna.

Auðvitað voru fleiri tilraunir í þessa
átt, en Grettir og Gunnar. Því að á
10. öld var vaxtarbroddur mannkyns-
ins á Íslandi og ef til vill hafa aldrei
á jörðunni verið til efnilegri menn,
en þá á Fróni. Fyrir og eftir 800
var vaxtarbroddur mannkynsins í Nor-
egi. Einu sinni var hann suður í

Himinfjöllum, og þaðan var hið nýja goðumlíka mannkyn, sem nefndist Æsir. Á Grikklandi var svipuð tilraun gerð, og síðar á Ítalíu; en alt mistókst.

Í fornþókmentum lifa nokkrar menjar þessara tilrauna, einkum grískum, rómverskum og íslenskum; eru þau mál og þær mentir göfugri en önnur mál og aðrar þókmentir. Einkum eru Íslendingasögur merkilegar og verða að mér virðist, enn þá merkilegri í þessu ljósi, (framsýn og fjarsýn Njáls og Helga, og hatursleysi Gunnars áttu að verða andleg einkenni hins nýja mannkyns), og enn þá hörmulegra margt sem af er sagt í þeim en áður, þegar menn fara að skilja hvað það var sem heimskan vann sigur á.

Nú er, sakir heimsku hvítra manna, og sérstaklega sakir skilningsleysis þeirra á þeim sem einkum stefna upp á við, vaktubroddur mannkynsins líklega ekki lengur með hvíta mannkyninu, heldur í Japan, þar sem karlmenn og kvenmenn geta synt saman án þess að hneyksla nokkurn, eins og Tacitus segir svo fróðlega að hafi átt sér stað á Þýzkalandi, áður en kristni kom þangað.

Hebreaskar fornþókmentir eru auðvitað líka að ýmsu leyti fróðlegar um þau efni sem vikið var á, og að »opinberunin« er í þeim að sumu leyti greinilegri en í grískum, rómverskum eða íslenskum ritum, kemur af svipuðum ástæðum eins og það, að meira segir af Himnaríki í ritum eftir Ágústínus en Cicero, þó að Cicero sé snillingur meiri.

Eg verð að biðja menn að afsaka þó að þetta síðasta kunni að vera nokkuð myrkt. Málsefni eru hér býsna mikil, en eg verð nú um sinn að snúa frá þessu og að einni þeirri sögunni af Gretti, sem ótrúlegust er, en ekki ófróðlegust, sagan af víðureign hans við Glám.

11. júní.

Helegi Þjeturss.

Greinar.

III.

3.

Mörgum hefir á síðari tímum þótt lygilegur Gláms-þáttur í Grettissögu, og er það nokkuð að vonum. En þó virðist það ekki ervitt að sjá, hvers konar sannleikur það er, sem þar hefir snúist um í skáldskap og þjóðsögu.

Glámur segir sagan hafi heitið sauðamaður á Þórhallsstöðum í Forsæludal, sænskur maður, mikill og sterkur og undarlegur í yfirbragði. Það varð eina jólanótt, að Glámur kom eigi heim frá sauðageymslunni, og er hans var leitað daginn eftir, fanst hann dauður og illa útleikinn. Það héldu menn, að meinvættur hefði orðið honum að bana, og eignuðu henni spor stór, er menn höfðu rakið þaðan frá sem Glámur lá dauður, og fylgdu þar með blóðdrefjar miklar. Hugðu menn að meinvætturinn mundi hafa fengið áverka nokkurn í víðureigninni við Glám og drepist af, enda þóttust aldrei verða varir við þá meinvætt síðan. En annað þóttust menn verða varir við, Glámur lá eigi kyr og drap hann annan sauðamann útlendan fyrir Þórhalli á Þórhallsstöðum, tvegga manna maka sem Þorgautur hét. Afturgöngunum létti þegar sólargangur var mestur, en ágerðist þegar haustaði og féð var heimt af fjalli.

Í þessari sögu er nú ekkert ótrúlegt ef vér gerum ráð fyrir, að bani Þorgauts hafi hlotist af sömu orsök og dauði Gláms, víðureign við hvítabjörn, en Glámur hafi legið grafkyr þegar hann var dauður, engu síður en Þorgautur og aðrir dauðir menn. Hvítabjörninn sem reimleikunum olli, elti féð inn á afrétt á sumrum og kunni þar bezi við sig, en kom með því aftur ofan í dalinn þegar haustaði. Er engin furða þó að sporin væru nokkuð stór, sem getið er um að framan,

þó að ekki hafi þau nú verið eins og keralsbotni hefði verin niður skelt, hvítabirnir eru allra bjarna fótstærstir, geta orðið 2000 pund á þyngd eða meira og eru með sterkustu skepnum. Dýrið hafði fylst grimd og mannhatri eftir víðureignina við Glám, sem sjálf-sagt hefir meitt það eitthvað, og þegar það var farið að þekkja mannaféinn fór það að leita heim á bæinn í heiftarhug.

Nú kemur Grettir til sögunnar; var honum mikil forvitni á að reyna sig við annað eins ofurelli öðrum mönnum eins og Glámur var sagður. Skritið er að sjá, hvernig sannleikurinn, eða það sem eg hygg helzt vera sannleik, gægist fram samstaðar í þessum Glámsþætti, þó að sögumaðurinn hafi ekki hugmynd um hver þessi Glámur var. »Glámur« kemur heim á bæinn aðra nóttina, sem Grettir er þar, og kemst inn, eftir að hafa leitað nokkuð fyrir sér, því að hurðarfleki var bundinn fyrir útidyrnar og »óvendingalega um búid«. »Og er upp var lokið hurðinni, sá Grettir að þrællinn rétti inn höfuðið, og sýndist honum afskræmilega mikið og undarlega stórskorið«. Sízt furða, þar sem þetta var höfuð á ísbirni. »Glámur fór seint, og réttist upp er hann kom inn í dyrnar«. Björninn rís upp á afturfæturna þegar hann sér manninn; »hann gnæfði ofarlega við rjáfrinu«; hvítabjörn er hátt á fimtu alin á hæð á afturfótunum, og er ekki undarlegt þó að haugbúar og aðrar afturgöngur hafi stundum vírst stærri og þreknari en mennirnir höfðn verið, og þótt ofurelli að glíma við, jafnvel þeim sem sterkir voru. Grettir kvaðst aldrei í slíka afraun komið hafa eins og þegar hann átti við Glám, og hafði hann þó glímt við björn í Noregi, en það var landbjörn og er hann minni og ósterkari en ísbjörn. Sýnir, af öllu sem sagt er um Gretti, ekkert

betur hversu ótrúlega sterkur hann var og harðvaxinn en þetta, að björninn skyldi ekki kremja hann til bana þegar hann lagði að honum hrammana, eins og hann hafði kramlð til dauðs þá Glúm og Þorgaut; og björn gæti það hafa verið, en varla menskur maður, sem hafði afl til að leggja svo fast að síðum Kórmaks, að hann beið bana af.

Vel getur það verið satt, að Grettir hafi eftir víðureign sína við Glám »séð ofsónir«, en fult eins líklegt þykir mér, að myrkfællinn hafi hann ekki orðið fyrir en hann fór að hrekjast um á öræfum og varð að hafa ofan af fyrir sér með ránum og sauðapjófnadi. Er sumt, sem bendir til þess, að æði hafi komið á Gretti stundum í útleððinni, (og virðist sumt af höfuðórum hans komið inn í söguna). Ef til vill hefir þetta með fram verið þess valdandi hvað menn voru ófúsir á að taka við honum.

Fleiri birni mun Grettir hafa drepit en híðbjörninn og »Glám« og gæti að því lotið, þar sem sagan segir, að hann hafi verið lagnari en aðrir menn á að koma af reimleikum og afturgöngum. Birnirnir eru ekki alt af afturgöngur í sögunum; stundum eru þeir gerðir að jötnum, eins og björninn, sem Grettir drap í Bárðardalnum. Vel getur verið, að þar sé til einhver hellisskúti, sem ekki verður í komist nema af sundi, og að björninn hafi haft þar bæli sitt, og Grettir heimsótt hann þar og kveðið síðan visuna sem í eru þessi fallegu orð:

Fast kom framan að brjósti
flugstraumur í sal Naumu.

Á Grettis dögum var loftslag á Íslandi verra en áður hafði verið, og birnir hafa komið til landsins með hafis.

Helgi Pjeturss.

Greinar.

IV.

Eg dvaldi í vetur á stað þar sem flestir gestirnir voru Svíar, sænskir gyðingar einkum, og Norðmenn, og bar ekki á öðru en bezta samlyndi þeirra á milli. En þó eru Svíar enn þá að hatast við Norðmenn heima fyrir, og eru það sænskir gyðingar sem þar eru illorðastir, og geta ekki fyrirgefið Norðmönnum, að þeir skyldu vilja ráða fyrir Noregi sjálfir. Einnig íslenzk blöð hafa getið um rit sem hinn viðfrægi sænski landkönnuður dr. Sven Hedin (gyðingur að ætterni) gaf út í vetur; nefnir hann Norðmenn þar Norrbagga, en svo eru annars nefndir norskir hestar; er það einn vottur um þá niðurlægingu sem Norðurlandamál eru komin í nú á dögum, að menn skuli nefna hestana bagga. Rit Hedins var prentað í meir en 400,000 eintökum og er ilt til þess að vita, að slíkt kapp, eða neitt líkt því, skuli ekki vera lagt á að fræða þjóðirnar um ýmislegt það, sem nauðsynlegt er að vita, eins t. a. m. það, hversu háskalegt ryk er, einkum börnum, og hversu nauðsynlegt, meðan brjóstveikiskveikjur kunna vel við sig í mannalungum, að læra að anda, að sið Japana, sem fremstir munu vera nú á tímum að líkamsmentun, eins og ef til vill mun sýna sig á íþróttamótinu í Stokkhólmi í sumar, eða seinna. Eða þá að alþjóð skuli ekki af kappi vera frædd um ýmsa illa sjúkdóma, sem eg er stundum að furða mig á hvað lækarnir minnst lítið á í blöðum og tímaritum fyrir almennung. Meiri upplýsing, meiri breinskilni og meiri þrífnaður einkum af kvenfólksins hálfu, mundi útrýma þessum sjúkdómum til fulls. Því í ósköpunum nota lækarnir ekki, þar sem svo mikið liggur við, það málfrelsi, sem þeim í slíkum efnum

er gefið umfram aðra menn. Er það illt viti, að þessi andlegi óþrífnaður, sem hræsnin er, skuli ekki eiga sér læknana að verri óvinum en hún á vanalega.

Í riti Hedins er enginn þarflegur fróðleikur, heldur er það ofsafengin hvöt til Svía um að kosta meiru til herbúnaðar en áður, og getur greindum lesanda ekki annað en komið til hugar, að mikið af þeim miljónum, sem Hedin og slíkir, vilja að varið sé til aukins heraflla, mundi renna í vasa auðugra námueigenda og verksmiðjueigenda. Hedin er ófað járnuglegur maður, en vísindamaður virðist mér hann miklu minni en Nansen, sem líka er ritsnillingur meiri; en á síðari árum hafa ýmsir viljað gera meira úr Hedin.

V.

Eg fór einu sinni í vetur sem leið að horfa á glímur; eg fór mest til að skoða kroppana á glímumönnum, miklu síður til að sjá hver annan feldi. Þetta var suður í Kaupmannahöfn, gyðingabænum sem nú heitir Kuvenhán, og margir Íslendingar hafa merkilega rangar hugmyndir um.

Ungverjar voru þarna tveir, og Norðmenn, auk Dana. Fróðlegastur þótti mér annar Ungverjinn. Auðunn hét hann að fornafni (Ödön), nærri því eins og hann væri kominn af Auðuni Skökli, sem var íslenzkur landnámsmaður eins og menn vita, og forfaðir Auðuns þess, sem var svo sterkur, að hann hafði afl nærri því við Gretti sjálfum. En miklu seinna var kominn af Auðuni Skökli Ágúst hinn sterki, manna rammastur að affi og kvensamastur, og voru börn hans nærri því eins mörg og dagar í árinu (352). Er ætt þessa kjörfursta því víða nú orðið, og alls ekki óhugsandi, að Auðunn þessi sé af honum kominn. Ungverjinn var nærri svartur á hári, og þó fríður sínum, líkt og segir um Grím Njálsson, ekki nema meðalmaður á hæð, eins og Ólafur konungur digri,

annar af niðjum Auðuns Skökuls. Brúnn á hörund, en hvort það var af sólskini meir eða suðrænni móður-ætt, veit eg ekki.

Starsýnt varð mér á handleggina á þessum manni, axlavöðvaua og allan umbúninginn á herðablöðunum. Hefði eg verið myndhöggvari, þá hefði hann ekki fengið að sleppa fyr en eg hefði náð mynd af honum ofanverðum. Fótahluturinn var ekki eins. Maðurinn virtist ekki hafa tamið sér eins mikið hlaup eins og aðrar íþróttir. En herðar og handleggi hafði hann lagt rækt við frá barnæsku. Og eigi einungis hann, heldur sjálfsagt líka faðir hans, og lengra fram, eins og áður er á vikið. Eg hygg að aflvöðvinn aftan á handleggnum (triceps), hafi á þessum manni verið gerður langt á leið að því að verða eins fagur og í honum bjó, og hann minti á þessa Rómverja, sem forðum æfðu sig á Marsvelli og víðar, í að skjóta spjóti og í öðrum íþróttum, sem ekki verða vel framar, nema með mjög sterkum upphandlegg að aftanverðu. En hve mjög vopnaburður muni hafa reynt á ailið og æft það, virðast margir ekki gera sér ljóst, eða hvílikt heljaratí þurfti til að veða manu upp yfir höfuð sér á spjóti, eins og Þórólfur gerði og Gunnar.

Ekki þurfti að segja mér til um Norðmanninn; eg þekti svipinn, og vasklegast gekk hann fram á leiksviðið. En þó féll hann; hann var ekki eins æfður og hinir. Íþróttum hefir hnignað í Noregi, líkt og á Íslandi, en nú er að lifna yfir þeim afur þar í landi, og vonandi að sú endurreisn nái, þegar stundir líða fram, einnig til málsins, og gæti það orðið fyr en varir, ef Íslendingar skilja sína »köllun«.

VI.

Eg hef í einni af þessum greinum minnst á, að ýmislegt undarlegt hafi borið fyrir mig, sumt af því raunar áður en eg varð ruglaður upp úr svefuleysi — eða brjáláður ef menn vilja það orð heldur — haustið 1910, en miklu meira þó raunar þá og síðan. Ætla eg að segja svolítið meira af þessum höfuðörum mínum; þeir hafa oft verið skritnir og get eg varla efast um, að mig hefir stundum óráð fyrir því, sem síðar hefir fram komið. Eg er betur og betur að skilja hvernig menn fóru að vera forspáir, til forna, og hvers vegna menn voru það helzt á gamals aldri. Þessir höfuðórar virtust oft standa í einhverju sambandi við hinn nýlátna konung, Friðrik 8., og var það því undarlega, sem eg mun hafa hugsað fremur lítið um konung og konungsættina, og hafði ekki séð konung þegar hann kom hingað til lands; en nokkrum sinnum hafði eg séð hann í Kaupmannahöfn, áður en hann varð konungur. En það er skemst frá að segja, að annan páskadag 1911 var eg á ferð vestur yfir Hellisheiði; þegar eg er kominn nokkru lengra en á miðja heiðina, heyrir eg kallað á dönsku: »Guð hjálpi mér«. Það var kallað oftar en einu sinni og í órvæntingarróm. Mér virtist helzt sem þetta mundi vera rödd konungs, en þó var mér fyllilega ljóst, að enginn konungur var þar á heiðinni, og að þetta var ofheyrn. Gat eg af því ekki um þetta við neinn mann.

Nokkru eftir að eg kom heim »sá« eg einn morgun, mann liggjandi í rúmi sínu; var hann í andliti eins og ofhiti væri í honum. Mér virtist þetta vera andlit konungs, og kom þetta í hug þegar eg sá þess getið í blöðunum í veturn, að hann væri lagstur í lungnabólgu. Hvarflaði mér þá í hug hvort konungur mundi ekki eiga skamt eftir ólifað.

Greinar.

VII.

Eg væri ekki að segja frá þessu ef eg héldi ekki, að slíkar athuganir manna, sem hafa skynsemisafi til að ná aftur fullu viti eftir annað eins og það, sem fyrir mig kom haustið 1910, mundu geta orðið mjög þýðingarmiklar fyrir sáluvísindi, þegar fram í sækir. Skal enn sagt lítið eitt af þeim höfundörum mínum, sem konung snertu. Það var einu sinni um haustið 1910, sem mér virtist sem konungur mundi staddur í háska miklum, í gesthúsi í borg, þar sem gyðingar réðu mestu. Virtist mér eg sjá hann vera að reyna til að rísa upp í rúmi sínu. Það er svo margt, sem fyrir mig hefir borið, að eg var nærri búinn að gleyma þessu, en það hefir rifjast upp fyrir mér síðan það fréttist, að konungur hefði dáið, öllum ókunnur, í gesthúsi í Hamborg.

11. júlí.

Helgi Pjeturss.

Athugasemd. Í einni af greinum mínum í „Lögrétta“ í vetur, stóð að Ari sterki, sonarsonur Ara fróða, hefði borið sjö manna byrði. Mig minti að þetta stæði í Sturlungu, en svo er ekki. Þegar eg tók eftir þessu, sendi eg Lr. leiðréttingu, en það hefir gleymst að prenta hana. Það er hugsanlegt að ráin sem Ari bar, hafi ekki verið nema þriggja manna byrði, og væri ekki ófróðlegt að athuga þetta batun, eins og sjálfsagt mætti. H. P.

Leiðréttingar.

Í ritgerð minni í B. h. Skírnis p. A., er sagt að Hallgrímur heitinn Melstóð væri 6. maður frá Hrólfi storka, en hann var 7. — Þar stendur líka, að Oddur sterki hafi dáið skömmu eftir 1600 eins og Hrólfur; en það mun vera mísmíni að fróður maður hafi sagt mér svo. Oddur var miklu yngri maður en Hrólfur, fæddur um 1570. — Í sömu ritgerð er prentað Marlborough f. Marlborough, og ótirtoktavort f. ottirtoktar vert. H. P.

Það var einu sinni seint í fyrravetur, sem mér heyrðist eitthvert undarlegt marrandi hljóð, að eg hyggt líkt því sem sumir hafa þótst heyra stundum þegar norðurljós eru. Jafnframt skaut því upp í meðvitund minni, að einhversstaðar á öðrum himinhnetti væri með vélum, sem óþektar væru hér á jörðu, verið að reyna að koma á sambandi við mennina. Ef til vill væri réttara að segja: skaut því inn í meðvitund mína; mér fanst svo greinilega að þessar undarlegu og ótrúlegu hugsanir kæmu utan að, en risi ekki af minni eigin viðleitni. Að hugsanir annara geta einstöku sinnum smeygt sér inn í huga minn svo að eg get „lesid“ þær, veit eg, held eg mér sé óhætt að segja með vissu. Eg hef mikið um þetta efni hugsað, og ekki sízt síðan eg las fyrir nokkrum árum, að Goethe hélt að hann hefði stundum getað fengið aðra til að hugsa sumar hans hugsanir, þó að hann þegði alveg yfir þeim.

Nú hefir mér að vísu fyrir löngu fundist það mjög heimskulegt, sem menn hafa stundum verið að stinga upp á, að mannkynið ætti að reyna til að gera Marsbúum vart við sig með einhverju því sem stjörnufræðingar á Mars gatu athugað. Eins og Marsbúar, væru þeir nokkrir, mundu ekki fyrir löngu hafa vitað að á jörðinni er mannabygd. Og eins og þeir mundu ekki fyrir reyna til að komast í samband við jarðarbúa, en þeir við þá. Og þegar menn hugleidda svoltið Marconitækin, sem bygd eru á uppgötvun Heinrichs Hertz á magnöldum þeim sem við hann eru kendar, og ekki þarf að lýsa hér, enda gera það margir betur en eg, þá virðist, að minsta kosti eftir á, ekki erfitt að hugsa sér hverskyns sambandstilraunir það mundu vera, sem Marsbúar gerðu, og heldur ekki að þeir mundu ætlast til, að það væri mannshöfuð sem á jörðinni tæki við skeytunum, í stað einhverskonar Marconitækja, sem einnig hér á jörðu mundu líklega þykja fremur steinaldarleg eftir t. a. m. 500 ár.

Þetta sem eg hef drepið á stuttlega, hugsaði eg mér nú ekki undir eins og eg þóttist verða var við þessi skeyti frá »öðrum heimi« eða réttara sagt, annari jörðu. Hugsun mín lá fram eftir vetrinum eins og í lamasessi og hvíldi sig. En seinna, þegar eg fór aftur að hugsa af alvöru, þá fór eg að virða þetta fyrir mér og í því ljósi sem þá brá upp, ýmislegt af því, sem eg hafði geymt í huga mínum frá því um haustið og veturinn.

Eitt af því var þetta. Jeg sat einn í herbergi. Þóttist eg þá sjá yfir úthafið, eyðilegt og endalasta ólgandi. Og yfir hafinu leið fram sveimur af einhverju lýsandi og blikandi; var það glæsileg sjón; getur vel verið að eg hefði kallað þetta stjörnur, hefði mér ekki, með undarlegum hætti, komið í hug að þetta mundu vera einhverskonar flugvélar; síðan sá eg þessar »stjörnur« líða eða hrapa niður á hafið, og þykist eg ekki vita hvort af slysi var eða ásettu ráði.

Löngu seinna var eg að lesa í opinberunarbókinni, það er að segja opinberunarbók þeirri, sem kend er við Jóhannes; opinberunarbækurnar eru annars margar; ein slík bók er líionskviða, innanum og samanvið, önnur heitir Edda, og í bibliunni eru opinberunarbækur Esekiels og Daniels.

En í opinberun Jóhannesar standa þessi orð (9. kafli): »Og fimti engillinn básúnadi, og eg sá stjörnu, er fallið hafði af himni ofan á jörðina, og henni var fenginn lykillinn að brunni undir djúpsins«.

Þetta er undarleg lýsing; stjarna sem hrapar ofan á jörðina og er þá auðsýnanlega alt í einu orðin að manni eða einhverri slíkri veru, sem fer og lýkur upp stað sem er nefndur brunnur undirdjúpanna. En alt verður þetta skiljanlegt hafi það sem Jóhannes sá, verið blikandi flugvél, sem í hans augum var eins og stjarna; Jóhannes sér flugvélinu lenda, og sá sem flugvélinni stýrði er það, sem lýkur upp »brunni undirdjúpanna«. Og úr þessum brunni koma »engisprettur« sem eru ekki síður ólíkar engisprettum en »stjarnan« stjörnu. »Engisprettur« voru að ásýndum »svipaðar hestum, búnum til bardaga, og á höfðum þeirra voru eins og kórónur, líkar gulli, og ásjónur þeirra sem ásjónur manna. Og þær höfðu hár sem hár

kvenna, og tennur þeirra voru eins og ljónstennur. Og þær höfðu brynjur eins og járnbynjur, og vængjaþyturinn frá þeim var eins og vagnagnýr, er margir hestar bruna fram til bardaga. Og þær hafa hala líkan sporðrekum«. Þegar eg las þetta kom mér í hug »gandreidinn« sem Hildiglúmur sér fyrir Njálsbrennu og er eldshringur utan um; líka komu mér í hug japönsku vængjavélarnar fyrir einn mann, sem Herbert Wells lýsir í framtíðarsögu sinni, stríðið í loftinu. En það er getgáta mín, að bæði »engisprettur« og gandreidinn sé flugvélar sem birtast hafi í fjarsýn, en raunar verið á ferð á öðrum himinhnöttum, þar sem slíkt er lengra komið en á þessari jörð. Halinn á »engisprettunum er stýrið, »stélið« á flugvélinni, eða vélflugunni. Og vel hugsanlegt er að þessar flugvélar hafi þar á staðnum verið nefndar sama nafni og engisprettur, sem eru fleyst skorvikindi. — Þessa getgátu mína byggði eg á mjög mörgu og margvislegu, sem ekki er tekið fram í þessari grein, og virðist mér hún æ því sennilegri sem eg hugsa betur málið.

Ekki kemur mér á óvart, þó að margir muni telja það markleysu sem eg er að fara með. Menn eru svo vanir að álíta ýmislegt sannleik, sem er heimska, að þeir hafa skemt á því skynsemi sína, og halda oft að það sé heimska sem er sannleikur, eins og saga visindanna og heimspekinnar sýnir svo vel og hryggilega og saga trúarbragðanna ennþá betur og ennþá hryggilegar. Annað er það, að sé þessi getgáta rétt í aðalatriðinu, þá er hér að ræða um uppgötvun sem meira mun af leiða en flestum öðrum. En það má heita alþjódatrú, að á Íslandi geti ekki komið upp nýjar hugsanir, og margir Íslendingar hafa þar sjálfir kúgast látið, eins og varla er að furða, því að hér hefir illa viðræð fyrir þá sem helzt geta hugsað nýjar hugsanir, þó að margan slíkan hafi þjóðin eignast og útlægan gert, á ysman hátt.

15. júlí 1912.

Helgi Pjeturss.

Greinar.

VIII.

Margir hafa þeir Norðmenn verið, sem mér er vel við, og sem eg óska að enn þá bygði yfirborð jarðar. Einn af þeim er Erlingur á Sóla, »konungurinn Rygjanna«. Erlingur var sonur Þórólfs skjálgs, en skjálgur er sama sem skeleggur, hvass. Erlingur Skjálgsson hygg eg hafi verið talsvert líkur goðanum á Grund, Sighvati Sturlusyni, forföðurs Baldvins. (Goði á Íslandi = fylkiskonungur í Noregi?)

Annan Skjálgsson er mér enn þá betur við en Erling; það er Eyvindur skáldaspillir. Faðir hans var Finnur skjálgi, sonur Eyvindar lamba (brokkinhærður mun hann hafa verið) og Sigríðar í Sauðnesi. En af þeim var kominn Gunnar á Hlíðarenda að móðurætt, og finst mér eg skilja betur, eftir að eg veitti þessu eftirtekt, hvers vegna Eyvindur orti Íslendingadrápu. Góður var heilinn í Eyvindi, og traustlega um hann búið, eins og sjá má af því, að »egg öll var fallin úr öxinni« sem Ásmundur Grankelsson hjó í höfuð Háreki syni hans. Eyvindur var skáld svo níkið, að hann orti sér nærri til ólífis og til fullrar fátæktar, hinn mesti ágætismaður og varð félaus, eins og segir um Brodda Þórisson; og hefði um margan mátt komast öfugt að orði, bæði fyr og síðar.

Rauður hinn rammi hefir ekki verið eins frægur og þessir menn, sem eg nefndi, og var þó ágætur maður, sterkur mjög, og þó annað enn þá betur gefið. Hefir sennilega á Norðurlöndum, og þá varla annarsstaðar, aldrei verið meiri skipasmiður en Rauður var. Vakti hann nýja öldu í þeim efnum, og þó litla sem hjá því hefði getað orðið, hefði snillingsins notið betur og lengur við. Til hans verður að

rekja, að Ormurinn langi var gerður; og þó ekki eins vel og hefði Rauður smíðað Orminn og staðið í sporum Ólafs Tryggvasonar um tilöflun til skipsins og mannhjálp.

Rauður hinn rammi átti heima í Goðey, er það norðarlega við Noreg, en reyndist þó of nærri konunginum, Ólafi Tryggvasyni, einum af verstu mönnum, sem ráðið hafa ríkjum. Hygg eg að Ólafur hafi verið næsta svipaður Jóhanni landlausa, bróður Ríkarðs ljóshjarta; var Jóhann líka grimdarskratti, en ípróttamaður mikill og hinn snarasti. En af ípróttum Ólafs Tryggvasonar er annars auðsjánlega ófsögum sagt í Heimskringlu. Ekki var Ólafur eins sterkur og Einar þambarskelfir var 18 ára gamall, og ekki var hann eins fóthvatur og Þórir hjörtur, vinur Rauðs; setti Ólafur hundinn Víga á Þóri, og fékk með hundsins hjálpanað honum. En Rauð lét Ólafur konungur kvelja til bana á hræðilegasta hátt, og fékk Rauður þar svipuð laun eins og ýmsir þeir sem leiðtogar hafa verið á framfarabraut mannkynsins. Tók Ólafur konungur, eftir Rauð dauðan, dreka hans, sem fríðast skip var í Noregi, og svo gott siglingaskip, að sagt var að Rauður hefði »jafnan byr hvert er hann vildi sigla«.

Ólafur konungur lét gera Orminn langa eftir dreka Rauðs. En þó að Snorri segi, að Ormurinn hafi verið skip bezt gjört í Noregi og með mestum kostnaði, þá mun hann þó ekki hafa verið eins vel gerður og dreki Rauðs, og ekki annað eins gangskip; og vantaði þar illa hönd og höfuð snillingsins, sem Ólafur hafði kvalið lífið úr. Ólafi Tryggvasyni hefnist fyrir niðingsverkið, því að ekki hefði hann fallið í Svoldarorrustu, hefði Rauður staðið fyrir smíð á Orminum, og gert hann svo, að önnur skipin sigldu ekki frá honum. En Ólafur

Tryggvason var nú raunar of gamall orðinn, og er eins og goðin hafi séð aumar á Noregi, að verða lúta þessum kvalara, er kom til ríkis eftir hann Eiríkur jarl Hákonarson, einn af beztu mönnum sem ráðið hafa ríkjum, og var hann ekki grimmur maður þó að hann væri hermaður ekki minni en Ólafur Tryggvason.

Það er undarlegt, að ekki skuli vera saga hins ágæta Noregshöfðingja, Eiríks jarls, í Heimskringlu; má ef til vill af því nokkuð marka hversu ríkt var orðið á Íslandi konungvaldið norska, það vald sem styrði Íslenzkri öxi í hið ágæta höfuð, sem vér verðum varir við á hverri blaðsíðu í Norðskonungasögum og víðar.

13. júlí.

IX.

Einu sinni í vetur átti eg tal við þann sem frægastur er af dönskum rithöfundum, rit- og mannfræðinginn dr. Georg Brandes. Furðaði eg mig á, hvað þessi gamli ritsnuilingur er fjórlegur enn, og vinnjarnlegur í viðmóti, eins mikið og honum hefir verið vanþakkað; varð hann einu sinni að flýja land eins og kunnugt er. Ekki er ríkmannlegt í kring um Brandes, hjá því sem vera mundi, hefði hann verið vitringur minni, en stundað kaupskap, eins og svo margir af Ísraels ætt, og unnið minna gagn landi sínu. Ekki er Brandes bjúgnefur, og virtist mér bregða fyrir Arabasvip í andliti hans, enda ekki ólíklegt, að einhver norrænn þáttur sé í honum. Er Georg Brandes hugprúður maður og hefir oft leitað á þann straum, sem svo þungur er að vaða í gegn og flestum er ofurefli að eiga við. Mig minnir að Björn Halldórsson kalli það straum hleypidómanna; væri óskandi að nú væru margir á Íslandi slíkir eins og séra Björn í Sauðlauksdal, og ekki var hann minni maður en Georg Brandes.

Brandes talaði margt, og mintist oftast en einu sinni á að sér blöskraði ofurmegn mannlegrar heimsku, og hafi eg skilið hann rétt, þá fanst honum helzt hún hafa farið í vöxt á síðari árum, ásamt ýmiskonar úlfúð, og þegar til lengdar lætur, heimskulegri sérdrægni gróðamanna. En svo margt sem mér hefir þótt afbragðs gott af því sem Brandes hefir ritað, þá fann eg þó, er eg talaði við hann, eins og raunar áður ekki svo mjög sjaldan, að ýmislegt muni það vera, sem okkur muni ekki koma saman um, og fleira en afstaða Íslands og Danmerkur. Því miður gleymdi eg að minnast á við hann það sem þó er glögt að fáir eða engir Danir vita, en það er, að hið núverandi danska ritmál á námi Íslendinga á háskólanum í Kaupmannahöfn — og annars Íslendingum sem þar hafa dvalið í útlegð, eins og Jónas, Konráð, Jón Sigurðsson, Magnús Eiríksson og margir aðrir — mjög mikið að þakka, og er það ekki lítilsvert, en of lítið þakkað. Aldrei hefir mér orðið eins ljóst, eins og þegar eg talaði við þennan vitra mann, hvað erfitt er fyrir Dani að skilja Ísland og Íslendinga, og satt er bezt að segja, hvað þeim er lítt hugur á því. En þó er þeim þar að fara fram, og mætti ef til vill nefna ritdómanda sem Arne Möller heitir, og virðist efnilegur í garð Íslendinga og ekki eins gjarn á að skoða íslenzka rithöfunda gegnum nokkurs konar smækkunargler eins og eljumaðurinn dr. K. Kaalund, og þó ekki oflofsgjarn, eins og annars einmitt þeim hættir við, sem ekki sjá beztu kosti þess sem þeir eru að hrósa. Dr. Guðmundur Finnogason þekkir vist annars þennan Möller og væri þakkarvert ef hann segði oss eitthvað af honum.

18. júlí.

Helgi Pjeturss.

Greinar.

X.

Vitran.

Mikið er, af sannloikans
og hann mun siguræll
verða. *Septuaginta.*

Eg heyrði rödd svo fagra að eg hafði aldrei jafnfagra hljóð heyrð, ekki einu sinni í söng; og eg sá mann, en þó var var sá sem mér birtist, svo miklu fegri og dýrlegri ásýndum en menn gerast, að eg hef hikað við að nefna hann mann; í heiðni hefði eg haldið að og hefði séð einhvern af hinum ódauðlegu guðum. Það var ómög og þessi vera svífi í loftinu nokkuð langt frá mér, svo að mér hafa síðar komið til hugar orðin um mannsins son, sem kemur í skýjum himins. Af því sem röddin sagði, man eg að eins eitt orð, sem eg mun þó ekki skýra frá að sinni. Öll var ásýna þessarar veru björt mjög, en röddinni fylgdi eins og ljómi, sem brá í loftið frá vörum þess sem talaði; var eins og geislastafur stæði af munn hans.

Eg ætla ekki að reyna til að útskýra þetta ódrúvísi en með því að benda stuttlega á nokkrar athuganir sem virðast vera líks eðlis.

Í opinberunarbók Jóhannesar 1. kap., standa þessi orð: »og er eg sneri mér við sá eg einhveru líkan syni manns, klæddan dragkyrtli og spentan gullbelti um bringuna; en höfuð hans og hár var hvítt, eins og hvít ull, eins og mjöll; og augu hans eins og eldslogi; (sbr. Óðinsheitíð Bál-eygur) og fætur hans líkir glómálm, sem í eldi brennanda, og raust hans sem niður margra vatna. Og hann hafði í hægri hendi sér sjö stjörnur, og af munn hans gekk út tvíeggjað sverð biturt; og ásýna hans var sem sólin skínandi í mætti sínum«.

Eg hafði ekki lítið í Opinberunarbókina í mörg ár þegar eg sá sýn þá sem eg hef sagt frá, og víst aldrei verið

með nein heilabrot út af henni; það var bók sem eg treysti mér ekki til að skilja, eg vissi ekki til að eg hefði athugað neitt líkt og þar segir frá; eg hygg að mér hefði ekki sízt þótt óskiljanleg þessi vera með tvíeggjað sverð í munnum. Eg sé nú, að það sem Jóhannes nefnir tvíeggjað sverð, muni verið hafa eitthvað talsvert líkt því sem mér virtist vera eins og geislastafur. Menn munu betur átta sig á þessari athugun, sem er mjög eftirtektar verð, ef þeir lesa það sem eg skrifaði í vor um heilageisla (réttara væri: lífgeisla) í 3. h. Eimreiðarinnar.

Önnur bók en biblían, þar sem virðast búa undir skyldar athuganir þeim, sem og hef sagt frá í byrjun greinar þessarar, er Edda Sæmundar. Þar eru síðast prentuð Sólurljóð, sem Finnur Jónsson nefnir samsteypu af kristilegum kvæðum frá 12. öld. Þjóðsagan eignar Sæmundi Sigfússyni hinum fróða, sólarljóð, og hvort sem þau eru eftir hann, eða niðja hans Sæmund Jónsson, eða einhvern annan af Oddaverjum, þá kemur fram í því kvæði einn af höfuðsnillingum íslenzkrar tungu, en farinn að eldast og bugast af trúnni. Sólurljóð er vitranakvæði; mörg erindin byrja á orðunum: Sól ek sá; og þegar eg sé komist svo að orði:

Sól ek sá

svá þótti mér

sem sæjak göfgan guð;

þá getur mér ekki annað en komið til hugar einmitt það sem eg sá og það sem mér samst. Og eins segir höfundur Opinberunarbókariunnar: ásýna hans var sem sólin.

Greinar.

XI.

Hamar Pórs.

I.

Á Sólarljóðum er svipaður galli eins og á Opinberunarbók Jóhannesar, (og öðrum opinberunarbókum biblíunnar); höfundurinn letur sér ekki nægja að segja frá því sem honum hefir vitrast, heldur útskýrir það líka, og því miður, að því er eg hygg, ekki rétt; annars væri auðvitað um kost að ræða en ekki löst. Höfundur Sólarljóða virðist t. a. m. hafa séð einhverjar lýsandi vorur, sama eðlis að því er eg hygg og þær, sem höfundar biblíunnar nefna engla, en ýmsir rit höfundar þessara síðustu tíma anda. En höfundur Sólarljóða heldur að þessar vorur lýsi af einhverjum eldi kvalastáðarins til refsingar fyrir syndir sínar; eða svo virðist mér eðlilegast að skilja orð hans. Erindið er svona:

Mennták þá,
er af mikillæti
virðusk vánum frammar,
klæði þeira voru kynlega
eldi umb slegin.

Til þess að skilja þenna misskilning Sæmundar (eða hvað það nú var sem hann hét sem þetta hefir ort) verður að muna eftir því, að kirkjan lagði — eins og einnir vol má skilja af Sturlungu og Árna biskups sögu — hið mesta kapp á að prédika hólvíti, til þess að beygja hina hörðu og gláðværu Íslensku hugi til auðmyktar og kvíða, enda tókst það mikið til, einkum úr því liður á 13. öldina, og síðar.

11. sept.

Dr. Helgi Pjeturss.

Aftur og aftur hef eg lesið goðasögurnar, sem Snorri segir af þessari ljómandi snild í Eddu sinni, og verið að hugsa um, hvaða sannleikur muni þar vera í rótinni. Því að enginn skal ætla, að slíkar sögur séu skapaðar alveg af engu, og lygasögur frá rótum. Sumt er í þessum sögum svo fornlegt, að ætla mætti, að þar vottaði fyrir endurminningum frá þeim tímum, er mannsálin fyrst var að mótast úr dyrsvitundinni. Er þetta þó hæpin tilgáta og litilsverð hjá þeirri, að ýmislegt í þeim fræðum muni vera líks eðlis og það, sem í biblíunni er nefnt opinberun, og stafar af tilraunum goðanna til að stytta þennan hörmunga inngang að mannkynssögunni, sem þegar fyrir 10000 árum var orðinn of langur, og hjálpa mönnum til þess samfélags við sig, sem stefnt er til. En ekki get eg lesið í þinni helgu bók, Eddu, sögurnar af Glitni og öðrum glæsihöllum goðanna, og Íðavelli, án þess að mér komi til hugsar það sem Ezekiel ritar, og löngu síðar Jóhannes, um hina nýju Jerúsalem.

Augljósara en þetta og auðskildara virðist það, að í sumum goðasögum forfeðra vorra höfum vér fréttir af mannkyninu mjög snemma á öldum, svo snemma að þar segir af viðureign steinaldarmanna sem í hellum bjuggu, og svo hinna, sem komu austan og

sunnan og höfðu málmvopn og kunnu til húsmíða; það eru Æsir, og kennir þó tvískilnings í sögunum af Ásum; er eins og sumir Æsir hafi verið jarðneskir, en aðrir himneskir.

Í Haustlög, snildarkvæði Þjóðólfs hins fróða úr Hvini, segir frá bardaga manusins með steinvopnin, og hins er málhamarinn hafði. Er varla furða, þó að sitthvað muni vera saman við sannleikann í sögunni af bardaga Þórs og Hrungnis á Grjóttungörðum.

2.

Oft hef eg lesið Eddu án þess að hugleiða, hvernig hamar Þórs muni hafa verið, eða úr hvaða málm. En þó virðast í sögunum vera bendingar um þetta efni. Það virðast vera nokkrar líkur til, að hamarinn hafi allur verið úr málm, eiri, og þá steyptur. Á það bendir sagan af Sindra dverg, að hann hafi steypt hamarinn. Að vísu segir, að dvergurinn hafi látið járn í aflinn, en ekki þarf það að ósanna sögu mína. Járn gæti upphaflega hafa verið nefnt ísarn eða ísaran, en það orð einhverntíma verið haft um þann málm sem nú er nefndur eir, enda munu þau orð vera skyldari en í fljótu bragði virðist.

Hvort sem nú þessar tilgátur eru réttar eða ekki, þá er það víst, að það er ekki einskívert að reyna til að fá menn til að hugsa svolítið meir um eðli orða og uppruna, en gert er að jafnaði, einkum þar sem um jafn-forn-göfugt mál er að ræða eins og íslenzkan er, og viturlegt; því að málin eru ekki öll jafn-viturleg. Hvort sem vér virðum t. a. m. fyrir oss enska orðið iron (æron), þýzka orðið eisen eða

danska orðið jærn (jegn), þá virðist mér öll þau orð einhvernveginn fávíslegri og ófróðlegri en íslenzka orðið járn. Og hvern getur grunað að enska orðið iron eigi nokkuð skylt við earl, jarl, þar sem þó er greinilegt, að járn (ísaran) og jarl (ísarall) er skylt, og þýðir jarl víst að upphafi manna inn með járn- eða eirvopnið. Svo sögðu menn einhversstaðar jörull í staðinn fyrir jarl eða jarall (líkt og sagt var gjöfurr eða jöfurr fyrir gjafarr) og varð svo úr því enska orðið eorl (örl), en úr gjöfur varð Geoffrey (þf.: gjöfri).

Á Norðurlöndum, og víðar, lærðist mönnum fyr að nota eir en járn, og þó alveg furðu seint; lengst af æfi mannkynsins hefir steinninn orðið að duga fyrir vopn og verkfæri, og framfarasporin verið fá og smá, enda minni framfarir á síðari tímum en flestir ætla, og oft og illa snúið af þeirri leið sem að takmarkinu liggur. Hafa menn haft það til, að brenna, eða á annan hátt kvelja til bana, þá sem helzt hefðu getað sagt til vegar, og kemur mér í þessu sambandi ekkert nafn í hug fremur en Giordanos Brunos sem brendur var 17. febr. 1600. Hefir gengið miklu seinna að átta sig á hverir séu göfugastir manna heldur en hinu, hver sé göfugastur málma, því að gullið þektu menn líklega fyrst allra málma og notuðu. Gullið fundu menn hreint, og það gekk mjög í augun, þar sem það er eins og nokkurs konar sólskin í steinaríkinu, og fellur ekki á það, eins og kunnugt er, en of mjúkt var það til að smíða vopn úr því. Gull er á latínu táknad með orðinu aurum og

virðist mér þetta mjög eftirtektarvert, þar sem gull fanst að öllum líkindum fyrst á aurum. Mér hefir jafnvel komið til hugar, að aurum á latínu, og aurum á íslenzku muni vera sama orðið, og veit eg þó vel að ýmsir merkir málfræðingar leggja ekki mikið upp úr slíkum líkingum; eins og til dæmis að taka prófessor Alexander Bugge, Sófusarsonur, sem segir að þegar þess konar menn, sem við hirð Noregskonungs voru nefndir gestir, eru hjá keltneskum konungi nefndir gæstir (gestur er þó á ensku ritað gæst) þá sé það ekki sama orðið. Virðist mér þetta einn þátturinn í þeim leiðinlega misskilningi á eðli keltneskunnar, sem nærri því má telja eitt af andlegum einkennum sumra norrænna málfræðinga, og hefir bakað Norðmönnum og Íslendingum alls ekki svo lítið tjón, og það alls eigi einungis með því að gera sitt til að skemma vitið í Guðbrandi Vigfússyni, sem var að upplagi svo stór-gáfður, en varð á endanum varla betur íslenzkur en sam þessi síðustu orð mín. Um Guðbrand og þann útlenzku herfsjötur, sem á hann kom og nokkuð að vonum, vegna einstæðingsskapar hans og skilnings-skorts af landa hans hálfu á þessum fádæma gáfumanni, þyrfti að rita sérstaka grein; en eg sný mér nú aftur að þeim samanburði á latínu og íslenzku, sem vakið var máls á. Það mætti nefna mörg latínsk orð, sem eru í nefnifalli eins og þágufalli, og stundum eignarfallsmyndir af íslenzkum (norrænum) orðum. Í mállýzkum þeim, sem nefndar eru nú danska, norska og sænska, er það algengt, að nefnifallsmynd orða hefir týnst í

miðaldramyrkrinu, en aðrar myndir, einkum þágufallsmyndin, komið í staðinu. Stendur Norðurlöndum voði af því hvernig málið skemdist á miðöldunum, og hefir ekki rétt við úr þeirri hnignun enn, og mun ekki rétta við, nema Íslendingar sjái sitt hlutverk, og takist að koma Norðurlandapjóðum í skilning um, að þeir geta hjálpað í málleysuvandræðunum, ef Íslendingum er hjálpað til að gera land sitt byggilegt, svo að þar krókni ekki eins mikið af atgervi og kreppist á ýmsan hátt, eins og hingað til hefir átt sér stað.

Nokkuð svipuð afstöðu sænsku og dönsku við íslenzku, er afstaða frönsku við latínu, og ítölsku líka, þó að ítalska sé miklu líkari latínu, þrátt fyrir alla miðaldaskemd, heldur en danskan íslenzku. En um frönsku er það að segja, að þó að hún sé talsvert júðskuð, eins og annars öll nýju málin, þá er svo mikið af norrænum bögmælum og orðahnúllungum í henni, að það er varla rétt að nefna hana rómanskt mál; (aucun = ókunn; yeux = augu, með barnsframburði: auju, en alls ekki latínska orðið oculi; mætti þar halda lengi áfram). En þegar vér sjáum hvernig afstaða latínunnar við íslenzku, líkist nokkuð afstöðu ítölsku við latínu, og þegar vér enn fremur sjáum að indversk staða- og manna-nöfn líkjast oft íslenzkum orðum, og meir íslenzkum orðum en latínskum, þá virðist ástæða til að ætla, að íslenzka sé eldra mál en latína. Þegar íslenzki háskólinn er orðinn svo auðugur af gjöfum útlendra auðmanna af íslenzkum ættum, að hann getur gert út leiðangur suður til Indlands og einkum til þeirra sem þar eru

hraustastir, en það eru Siklingar (Sikhs) og Ragungar (Rajputs = konungasynir, Ragi = Rajha (Raga) er á Indversku konungur), þá býzt eg við að menn muni gera ýmsar merkilegar uppgötvanir, og eina af þeim þá, að hinir frægu þýzku málfræðingar sem mest hefir kveðið að í ættfræði málanna, hafa ekki kunnað nógu vel íslenzku. —

Orðin í smíðavísu Skallagríms:

gjalla læt ek á gulli

geisla njóts meðan þjóta

hafa komið mér til að hugsa um hvort orðið gull geti ekki verið leitt af að gjalla. Hefir snemma þótt fagur hljómurinn í gullinu.

3.

Í mörgum hinum fornu sögum er eins og eitthvert morgunskin, enda munu sumur goðasögurnar vera frá þeim tímum er loftslag var betra á Norðurlöndum en nú, og meira sólskin. Í mannkynssögunni er eins og einhver eljagangur, og skín af á milli og á einum af þessum sólskinsköftum var það sem Æsir komu með hið göfugasta mál hingað á Norðurlönd, og mun goðunum, sem hefir verið ami í að sjá hvað vandræðalega seint og illa gengur að mannast hér á þessum útkjálka hins byggilega heims, hafa þótt vænlegar áhorfast, er menn lærðu að byggja yfir sig í stað þess að skrifa í jörð, og öðluðust slíkt verkfæri til framtara eins og gott tungumál getur orðið. En aftur kólnaði og syrti að, og andlegt myrkur og grimmúð færðist yfir þær þjóðirnar, sem framfaravænlegastar voru, og lengst hefðu getað komist. Og í mið-

aldamykrinu skemdust beztu málin, júðskuðust og aflöguðust á ýmsan hátt, og aðeins eitt hinna göfugu forn mála lifir enn, talað af smápjóð á eyju, sem stundum naumast hefir verið mönnum byggileg, svo að þeir sem ættgöfugastir eru á Norðurlöndum, hafa átt meir en tíu sinnum ördugra uppdráttar en frændur þeirra í Noregi. Er því engin furða þó að Íslendingar hafi kúgast látið, og bugast á ýmsan hátt, svo að þeir þora nú varla annað en sækja til stærri þjóða hvað þeir eigi að halda um sjálfa sig. Fólkestala í Noregi var einusinni rúmlega tvöföld við mannfjölda á Íslandi, en nú eru Norðmenn þrítugfaldir við Íslendinga, eða vel það. Svo dýrt hefir það verið að varðveita norrænuna, sem hér á landi hefir verið bezt töluð og rituð og heitir nú íslenzka. En góðs viti er það, að það skyldi vera bezta málið, sem lífs komst fram úr myrkri og myglu miðaldanna og allri þeirri andlegu kúgun, sem yfirdrottnun júdadómsins hefir haft í för með sér. —

Sumt í ritgerð þessari er óstuddara en mér líkar vel, en þó hygg eg að meira sé í henni rétt en rangt og því kemur hún fyrir almennings sjónir.

2. október.

Helgi Pjeturss.

Greinar.

XII.

Sannara um sannskri(f)t.

Grein þessi er nokkurs konar framhald af dältilli ritgerð um indversku, sem stóð í Óðni í vor, og þar sem þess ekki var gætt, að orðið vassanda sem mér heyrðist maðurinn segja, gæti ef til vill þýtt vatnsenda; því að Indverjinn sagði, að orðið þýddi blómgan, en alt fer að blómgast aftur, þegar rigningunum miklu linnir þar suður frá.

Greinin þessi er einnig áframhald af síðustu greininni (XI.), og annars fleiru sem eg hefi skrifað; munu margir finna, ef þeir lesa nógu vel, að meira sambengi er í greinum mínum en þá hefir grunað; en sá sem ekki les oftast en einu sinni það sem þess er vert, á eftir að læra að lesa.

Sannskrit heitir hið fornhelga mál Indverja, og á því máli eru Eddur þeirra (Veda). Það hefir farið um það mál, eins og um latínu og grísku, og lá nærri að færi um íslenzku, það er ekki mælt mál nú á dögum, og er orsök hin sama alstaðar, minni speki mannkynsins og sann-fróðleikur um sum mjög áriðandi efni, en um eitt skeið var, eða þó öllu heldur stefnt til.

Í þessum indversku Eddum er nú margt skemtilegt og býsna fróðlegt, og mundi eg telja þær bækur fornhelgastar allra, ef ekki væru til íslenzkar bækur, þar sem nefndur er Alfaðir, og er það víst, að það nafn er ekki lánað hjá Gyðingum, sem vildu gera guð að júðskri séreign, líkt og guð þessara tíma, alt gullíð í bönkunum og annarsstaðar.

Það er nærri því furða, að íslenzkar fræðimenn skuli ekki hafa sint

heilagri ritning Indverja meir en er og verið hefir. En eg veit nokkuð hvað veldur; örðug kjör þeirra sem helst hefðu getað orðið vísindamenn, (því örðugri oft og einatt, sem vitið var meira) og skiljanlegt skilningsleysi fátækrar og kúgaðrar þjóðar á starfsemi slíkra manna. Eg furða mig miklu meir á því sem íslenzkir fræðamenn hafa gert, heldur en hinu, sem þeir hafa látið ógert. Hér hefir verið svo erfitt að ná því andlega frelsi sem þarf til þess að hugsa sitt og þora að fara þá leið sem menn ætla rétta, þó að hún stefni alt annað en þeir halda, sem þykja og þótt hafa mestir menn. Hér hefir þurft svo sérstaklega heppni til þess að geta, þó ekki sé nema stundum, haft orku til að hugsa nýja hugsun. Því að hver ný hugsun er nokkurs konar sprenging, sem þarf að safna afli til, og safna afli eftir, ef vel á að fara. En af slíkum sprengingum, og því ljósi sem þeim fylgir, hefði þurft talsvert, til þess að birta til í þeirri svarta-þoku, enskri og annari, sem sett hefir yfir fornhelg fræði austari landa en þess, sem einu sinni hét Kanaan.

Þessi grein hér, er spröttin af löngun til að vita, hvort ekki þykir fleirum en mér fróðlegt nafnið á konunni hans Vísny, en eins og birti eitthvað af því, eða þeim, því nöfnin eru tvö. Vísnyr (Vishnú) er einn af guðum Indverja, og konan hans heitir Lakshmi. Eg kannaðist fyrst ekkert við þetta orð, og það hefði mátt telja mér trú um að það væri kínverska. En svo fór eg að hugsa um, að það er Englendingur, sem skrifar upp það sem brahmanninn eða brahmíninn (bragmaðurinn) indverski segir honum, og veslings Englendingurinn, sem á að stríða við ensku stafsetninguna, einhverja þá örðugustu og miðaldalegustu sem til er, og svo háskalega, að hún

mun eiga drjúgan þátt í því, fari svo, að Englendingar missi Indland, þessi enski fræðimaður skrifar heitið á lagskonu Vísny's eins og áðan var gert, en það sem Indverjinn sagði, var ekki ert annað en orðið lagsmey, þó að framburðurinn kunni að hafa verið nokkuð í áttina að lagsmí; (líkt og auju (augu) í frönsku hefir orðið að íju, skrifað yeux). Sjáum vér af þessu orði, að gyðjurnar eru, eins og við var að búast, meyjar nefndar, ekki síður fyrir því, þótt gíftar séu (sbr. líka »Óðs mey«). En það stafar nú af dálitlum misskilningi á máli guðanna, þegar sagt er að gyðjan sem getið var um, heiti lagsmey; hún er lagsmey Vísny's — liggur hjá honum —, en heiti á hún annað, enda gat Indverjinn um annað nafn á henni, sem Englendingurinn táknaði með stöfunum Sri eða Çri; það er Sigríður, sem á nýnorsku er Siri.

Fleiri indversk nöfn eru mjög fróðleg. Sólguðinn er nefndur Súrya, það er Sudurauga og minnir það á orð Jónasar:

Hvað er svo glatt sem hið góða guðs auga, kemur úr suðri.

Annað heiti á sólguðnum er Savitri, sá vitri. *Savitri er sá hvern á hólum*

En það er nú fleira að athuga við þenna sóleyga og vitra guð Indverja en nafnið eitt. Kemur engum til hugar það sem Sæmundur segir í Sólarljóðum sínum? Hann sér, í vitran, sól, og þegar hann hyggur betur að, þá er það sem honum virtist sól, hin tignargöfga ásynd eins af guðunum, ásynd sem er svo björt, að höfundur opinberunarbókafinnar líkir slíkri við sólina skínandi í mætti sínum, eins og minst var á í X. greininni.

Héðan hygg eg nú megi átta sig á efni sem menn hafa verið að reyna að skilja í meir en 2000 ár, en það er hvað búi undir hugsjónakenningu

Platos. Plato var af fornum konungaættum, eins og Sæmundur fróði og Ari og Snorri, og var, eða varð, frægastur allra heimspekinga í fornöld. Sinni æðstu hugsjón, hugsjón hins góða, segir heimspekissöguritarinn Gomperz (griechische Denker, II, bls. 386) líkir Plató við sólina. »Hugsjón hins góða er honum æðsta orsök undir eins als vitaðs og allrar veru. Hún er sú vera, sem öll önnur veran verður rakin til, og kemur hjá Plato, á þessu stigi hugsunarsögu hans, nærri því í stað hins æðsta persónulega guðs. Erfitt eða jafnvel alveg ókleift er það fyrir oss, að gera oss ljósa grein fyrir hvað það er sem Plato hefir átt við með þessari hugsun«.

Mér hefir farið líkt og Gomperz þarna, og fundist hugsjóna-, eða eins og Grímur Thomsen segir, frumsjónakenning Platos, sem eg hefi raunar aldrei kynt mér í hans eigin ritum, óskiljanleg, þrátt fyrir allar útskýring, ar. Nú þykist eg sjá hvað undir býr, og eru það ekki lítil tíðindi, ef rétt væri séð. Þetta sem Plato nefnir ekki altaf með orðinu idea, sem þýtt hefir verið hugmynd, heldur eide: það sem hann hafi séð, hafa verið þess konar höfuðórar, sem réttara er að nefna vitranir. Plato hefir séð eitthvað líkt því, sem Indverjum skapaði trúna á guðinn Sóleyg, og eitthvað líkt því sem Islendingurinn yrkir um í sólarljóðum. En vitranir hins andlega mjög sjálfstæða Platós, voru ef til vill ekki eins greinilegar eins og vitranir þær, sem Ezekiel og Jóhannes segja frá, og líkari vitrunum Sæmundar. Þykir mér ekki ólíklegt að Plató hafi á síðari árum hálfgleymt þessum vitrunum og gert úr því hugmyndir. Plató sá sýnir, og Sókrates heyrði rödd, sem sagði honum ýmslegt, sem aðrir heyrðu ekki, og Xenophon segir, að hann hafi sagt fyrir ókomna hluti, eins og

Njáll, sonur Þorgeirs gollnis, eða hins gallna.

Nafnið Njáll kemur fyrir í Noregi ennþá; hver getur éfast um, að Njædel sá, sem Kielland lýsir svo hjartnæmt vel í »Arbejdsfolk«, sé nafni Njáls? En á Indlandi hefir samt þetta nafn breyzt minna en í Noregi. Einn af höfðingjum sikhanna, sem eg í síðustu grein nefndi að gamni mínu sikhinga, hét Nehal, það er að segja Níal, en þannig var nafnið borið fram til forna í skáldskap. En Njáll mun upphaflega vera Nyáll, maður sem hugsar nýtt og tekur upp á nýjum síð. Annan indverskan Njál sá eg nefndan nýlega, hafði hann verið að rita um sterkasta mann á Indlandi nú, sem virðist varla ósterkari en Grettir var, og heitir Rama Murta Naidu, eða niðji Murta hins ramma, ef það er þá ekki niðji Marðar hins ramma; það veit eg ekki með vissu. En sá sem sögurnar segir af Ramm þessum, heitir fullu nafni Saint Nihal Snigh, og er þar Njals nafnið áreiðanlegt, en alt hygg eg að þetta geti þýtt »sonungur« eða afkomandi Njáls, þó að langt sé til að telja, eða með öðrum orðum: maður kominn af Njáli að langfeðgatali. Nafnið Chundra eða Kundur reka menn sig stundum á þar sem Indverjar eru nefndir.

Sudra heitir fjórði og fjölmennasti flokkur hins indverska mannfélags; eru þeir dökkir á hár og hörund, eins og sennilega dvergurinn Litur, sem Þór var svo ómannúðlegur að hrinda á bál Baldurs; minnir mig að eg hafi séð það haft eftir hinum fræga sannskritarfræðing, Max Müller, að nafnið á sudrunum sé dregið af hörundslitnum; en það hygg eg sé ekki rétt; Sudrar eru Sudrar; Snorri nefnir í Eddu sinni Sudra dverg; en Brahmanar er sama sem Bragmenn, hinir björtu menn, og voru stórvaxnari en sudrarnir og komu ofan úr Himinsfjöllum; en bragur karla — segir Snorri

— eða bragur kviinna er sá kallaður, »er orðsnild hefir framarr en aðrir«; er auðskilið hvernig á þessari þýðingu orðsins stendur, og eins á því, að bragur skuli þýða kvæði; hinir bjartleitu menn voru öðrum fremri að málsnild, og kendu að tala og kveða, og fór þar líkt að sínu leyti eins og þegar nafnið á dökkum lit er dregið af Sudrunum. En á þessu hefir Max Müller ekki varað sig, og öðru slíku. Var Max Müller háskólakennari í Oxford, samtímis Guðbrandi Vigfússyni og frægur mjög, eg veit ekki hvað mörg þúsund sinnuna frægari en Guðbrandur. Eg hefi einu sinni komið í háskólann í Glasgow, og hafði þá fyrir skömmu Max Müller verið fenginn þangað til að flytja fræði sín, og haft að launum, auk þakklætis áheyrenda, 900 kr. fyrir hverr fyrirlestur. Er auðveldara fyrir mann að stunda vísindi, þegar orð hans eru svona mikils metin. Af því að eg hefi séð góðan Íslending nefna þessa tvo menn saman, í þeirri trú, að Þjóðverjinn heimsfrægi við Oxfordar háskóla, hafi verið meiri maður en Íslendingurinn, sem varð að láta prenta bækur sínar sumar með svo smáu lettri, að nær eru ólæsilegar, og í formála, eftirmála, og útúrdúra mynd, þá skal eg geta þess, að eg hygg að Guðbrandur Vigfússon hafi haft tvö vit Max Müllers, eða meir, hefði hann notið sín. En

Hrörnar þöll

sú's stendur þorpi á, eins og þar stendur. Það má ekki vera svo einfaldur að ætla, að samtíðarfrægi sé nema stundum réttur mælikvarði á verðleika manna, þó að alt muni nú verðarétt um síðir.

Úr því að hingað er komið, verð eg að minnast á Þögg þá, sem ekki vildi gráta Baldur úr helju. Eg skrifa Þögg, því eg hygg að Snorri frændi hafi ekki haft rétt fyrir sér, þegar hann

skrifaði Þökk. Þögg hygg eg sé indversk gyðja, sú hin sama sem öðru nafni heitir Kali, sem menn vita hvað þýðir. Var gyðja þessi af misskilningi — því að meir eða minna háskalegur misskilningur er víst því miður einkenni á flestum, ef ekki öllum trúarbrögðum — tignuð með mannbótum. Flestir, sem lesið hafa sögur frá Indlandi, kannast við illmenni þau og morðingja, sem Thugs (Þöggs) nefndust; en thug mun vera sama sem Þöggur, sem væri rétt myndað íslenzkt orð af að þagga, fá til að þegja; í kvenkyni þögg. En illmenni þau og aular, sem tignuðu Þögg og nefndust af hennar nafni, kæfðu þá sem þeir myrtu.

Fer eg þá að komast að niðurstöðunni af hugleiðingum þeim, sem ritaðar hafa verið, og öðrum miklu fleiri, sem eg hefði ekki ritað enn. Í Eddunum indversku og á indverskum tungum má finna fjölda af orðum, sem líkjast mjög orðum, sem vér nefnum íslenzk. Íslenzkan er runnin upp suður í Himalaya eða Himinfjöllum, og án þekkingar á íslenzku, betri þekkingar á íslenzku, en jafnvel þýzkir fræðimenn hafa aflað sér hingað til, geta menn ekki áttað sig eins og þarf, á Sanskrit og hinni fornhelgu speki Indverja; ef til vill ekki einu sinni Indverjar sjálfir; því að íslenzkan er líkari en nokkurt annað mál á jörðunni, jafnvel sanskrit, því máli, sem goðin á einum af þessum sólskinsöldum, þegar þau gátu betur komið við hugaraffi sínu á þessum hala veraldar, en endrarnær, voru að reyna að kenna þessu gullhærða mannkyni, sem hafði risið upp með hjálp guðanna, í hinum ótrúlega sviptignu dölum og hliðum suður í Himinfjöllum, þar sem loftið var heilnæmara og alt stórfenglegra og líkara því sem sumstaðar er á himnum, en annarsstaðar

gerist á þessari jörð. Um þetta heimkynni Asanna virðist þetta kveðið:

Ár var alda
Arar gullu,
hnigu heilög vötn
af Himinfjöllum.

Heilög nefndu þeir vötnin þegar þeir voru komnir niður á sléttlendið, og sáu í fjarska fjöllin fögru, hvít og og blá, þar sem vötnin áttu upptök sín, og þar sem guðirnir höfðu getað vitrast forfedrum þeirra.

Frá Himinfjöllum dreifðust Æsir út um löndin og spiltust, og mál þeirra, en þó sízt á Norðurlöndum og þó einkum á Íslandi, þar sem hið fornhelgasta mál lifir enn, þó að mannfólkinu hafi mikið hnignað frá því sem áður var.

Hér læt eg staðar numið, þó að lengra verði að halda síðar. Lesandinn má ekki ætla, að hér sé um hegómamál að ræða, eða að þeim sem ritar, sé ekki alvara að leita vísinda, þó að sumstaðar sé djarft til getið. Sumum kann að virðast sitthvað það, sem hér er ritað, firrur, eða jafnvel bera vott um vitfurring, og eins það, að eg hygg þau efni, sem hér er vikið á, snerta meir framtíð íslenzku þjóðarinnar en margt annað, sem að réttu er áriðandi talið, og eigi einungis íslenzku þjóðarinnar. En eg vona samt, að það verði fáir sem telja þetta firrur, og færri vitfurring. Því að öll heimskan kemur mönnum illa í koll, fyr eða síðar, eins og mannkynssagan sýnir, og þín eigin æfissaga, ef þú skilur hana. Og heimskan kemur í koll, eigi einungis hinum heimskari, heldur einnig hinum vitrari, og það jafnvel ver og háskasamlegar; og er það ilt að sjá og reyna, þó að vita megi, að einhvern tíma fæst allra mála eiddrétting.

9. okt.

Helgi Pjeturss.